

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

ΠΙΣΑ¹

(1845—1849)

Οἱ Ἑλληγες σπουδασταί.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους οἱ φίλοι Πισᾶται, ἀφανεῖς ἀπόγονοι ἐπιφανῶν προγόνων—οὐ σπάνια δὲ τὰ τοιαῦτα—δὲν ἦσαν μέλη, οὔτε τακτικά, οὔδὲ καὶ ἀντεπιστέλλοντα, οὔδεμιᾶς ἐν τῷ κόσμῳ γεωγραφικῆς ἐταιρείας. Δι' ἧ καὶ αἱ γεωγραφικαὶ καὶ περιηγητικαὶ αὐτῶν γνώσεις δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῶν ὁρίων τῆς Λούκης καὶ τῆς Λιθόρνου, πλησιοχώρων πόλεων, εἰς ἀντιθαλάμῳ τῆς μαρμαροκτίστου καὶ ἐξόχως καλλιτεχνικῆς Πίσης. Ἐνιοὶ, ἀληθῶς, τῶν Πισατῶν εἶχον προβῆ, μέχρι Φλωρεντίας, ἀλλ' ἐθεωροῦντο ὡς ἄνθρωποι ἑκτακτοὶ, ὡς οἱ χερσαῖοι τῆς χώρας Κολέμβοι, καὶ οἱ πολλοὶ ὠμίλουσιν περὶ αὐτῶν λέγοντες μετὰ θαυμασμῶ : «Α! ἢ Σινιὸρ Πάολο ἢ ἢ Σινιὸρ Φραντζέσκο, αὐτὸς . . . ἐταξείδευσε . . . ἐπῆγεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν!» Οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι Πισᾶται εἶχον τοσοῦτον λησμονήσει ὅτι οἱ προπάτορες αὐτῶν ὑπῆρξαν πάλαι ποτὲ θαλασσοκράτορες, τὴν τρίαιναν τοῦ Ποσειδῶνος ταῖς Γεγουηνησίαις ἀμφισθετοῦντες, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Πίσης ἐξῆλθον αἱ πρῶται τριήρεις, αἱ πολεμήσασαι τοὺς λυμαινομένους τὴν Μεσόγειον Σαρκαηνοὺς, ὥστε ἀνευ τῆς Λιθόρνου καὶ τοῦ Γόμβου, γενομένου πενθίμως γνωστοῦ ὡς ἐκ τῆς τελευταῖης τοῦ Ἑγγλοῦ πειρητοῦ Σέλλεϋ², αὐτόθι ναυαγήσαντος καὶ πνιγέντος, θὰ ἠγνόουν καὶ αὐτὸ τῆς θαλάσσης τὸ χρῶμα. Κατατρέποντες τὸν βίον ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀνερχόμενοι καὶ κατερχόμενοι τὸ Λουγγάρνο³, ἐθεώρουν τὸν μὲν Ἄρνον ὡς τὸν Ὠκεανόν, τὴν δὲ Φλωρεντίαν ὡς τὰ ἀπείρατα γαίης», ἔνθα, κατὰ τὸν

¹ (Σημ. Διευθ. Παρν.) Ἀπόσπασμα ἀνεκδότου περὶ Ἰταλίας βιβλίου, προσεχῶς ἐκδοθησομένου.

² Ὅρα περὶ Σέλλεϋ ἐκτενέστερον εἰς τὸ ἕνατον φυλλάδιον τοῦ Παρνασσῶ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἀξιόλογον διατριβὴν τοῦ κ. Πλάτ. Δρακούλη.

³ Lungo l' Arno, Lungarno, Lungarni καλεῖται τὸ ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ ποταμοῦ τέμνοντος τὴν πόλιν εἰς δύο ἴσα σχεδὸν μέρη, μέχρι τῶν πρὸ αὐτοῦ οἰκιῶν καὶ μεγάρων λιθόστρωτον διάστημα, τὸ καθ' ἕνα τὸ μῆκος τοῦ Ἄρνου δεῦξον, ἐνὶ λόγῳ ἢ Παράρνησις ὁδὸς ἢ ἡ συνοικία.

Ὁμηρον, τὸ Ἠλύσιον πεδῖον¹. Ἡ μόνη διαφορὰ ἦτο ἡ ἐξῆς, ὅτι ἡ Φλωρεντία, πρωτεύουσα τότε τοῦ Μεγάλου Δουκὸς τῆς Τοσκάνης, Λεοπόλδου τοῦ Β', ἦτο εὐφρόσυνος διατριβή, ὄντως ἐπίγειος παράδεισος πανταχόθεν τοὺς ξένους προσελκύων, ἐν ᾧ τὸ Ἠλύσιον πεδῖον βασίλειον τῶν σκιῶν, «δῆμος ὀνείρων» Ἀλλὰ καὶ ἡ τότε Πῖσα δὲν ἦτο καὶ αὕτη, σκιά τοῦ παρελθόντος, ἡ «Pisa morta», οἱ δὲ πάλαι ποτὲ θαλασσομέδοντες Πισᾶται δὲν ἐγένοντο τὸ ἄκρον ἄωτον, τὸ ἰσοῶδες τῆς χερσαιότητος; Ἐγίνωσκον βεβαίως ὅτι ὑπάρχει ὑπὸ τὸν Ἠλίον κλασικὴ τις χώρα *Grecia*, Ἑλλάς, καλουμένη, κλεινὴ καὶ ἐνδοξὸς ἄλλοτε, — νῦν δὲ πρῶτον χαρτοβασίλειον, — διότι πρὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν πενήτηκοντα καὶ ἑκατὸν περίπου Ἑλληνόπαιδες, ἰδίᾳ δὲ ἐξ Ἑπτανήσου, μετέβαινον εἰς Πῖσαν ἵνα σπουδάσωσι τὰ νομικὰ ἢ τὴν ἰατρικὴν, ἀλλὰ δὲν ἤξευρον ἀκριβῶς ποῦ τοῦ κόσμου ἡ χώρα, αὕτη κεῖται. Ἐν ἐκάστη Ἑλληνοσπουδαστοῦ *Laurea* ἡ διδακτορικὴ ἀναγορεύσει, ὁ τῶν διδασκτόρων ποιητῆς ἀείμνηστος Κάρολος Ὁρλανδίνης δὲν παρημέλει νὰ ὑπενθυμίξῃ τῷ ἀναγορευομένῳ, προσφέρων αὐτῷ σογέτον ἢ, ἂν προτιμᾶτε, τετραστρογον, — δὲν θὰ ἔλεγέ τις ὅτι ἀκούει τρακατρούκαν ἐκπυρσοκροτούσαν; Πόσον γλυκεῖα ἡ νεώτερα Ἀττικὴ! — ὅτι «Πέλοπος κτίσμα ἡ Πῖσα» καὶ νὰ βυπτίξῃ τὴν μουσάν αὐτοῦ ἐν τοῖς νάμασι τοῦ Ἀλφειοῦ, ἀλλὰ καὶ ταῦτα καὶ ἄλλα οὐχ ἦττον κλασικὰ δὲν ἤρκουν δυστυχῶς ὅπως διαδώσωσι καὶ καταστήσωσι δημῶδη παρὰ τοῖς ἀπογόνους τοῦ Πέλοπος τῆς Ἑλλάδος τὴν γεωγραφίαν. Δι' ὃ καὶ οἱ φιλομαθεῖς Πισᾶται, ἐπὶ τῇ ἀφίξει ἐκάστου νέου Ἑλληνοσπουδαστοῦ, ἠρώτων μυριοστὴν ἴσως φορές:

- Καὶ εἶνε μακρὴν ἡ Ἑλλάς;
- Ἀρκετά.
- Πόσαι ἡμέραι εἶνε ἀπὸ ἐδῶ ἕως ἐκεῖ;
- Ἐπτὰ ὀκτώ.
- Ἐπτὰ ὀκτώ, τόσον μακρὰ!
- Καὶ θὰ διαμείνετε πολὺ ἐδῶ εἰς τὴν Πῖσαν;
- Τέσσερα πέντε ἔτη.
- Τέσσερα πέντε! ἐπανελάμβανον μετὰ θαυμασμοῦ.

Ὁκτῶ ἡμερῶν ταξείδιον δι' ἀνθρώπους θεωροῦντας τὴν δύο καὶ ἡμίσειαν ὥρας ἀπέχουσαν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Φλωρεντίαν ὡς τὰς Ἡρακλείους στήλας, δὲν ἦτό τι ἀντάξιον τῶν περιηγήσεων τοῦ Σεβὰχ θαλασσινοῦ τῆς Χαλιμαῆς; Πενταετῆς δὲ ἐν τῇ ξένη διαμονῇ δὲν ἐνεδείκνυσεν τοῦτο πλοῦτον ἐπιβάλλοντα σεβασμὸν παρ' ἀνθρώποις, οἵτινες δὲν ἔζων

¹ Ὀδυσσ. Δ, 563.

ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἑκατομμυρίων ; Καὶ ἡ πρὸς τοὺς Κυρίους Ἑλληνας, *Signori Greci*, ὑπόληψις τῶν Πισατῶν ἦτο ἀμέριστος. Εἶνε ὁμῶς ἀληθές ὅτι καὶ οἱ Κύριοι Ἑλληνες προσεπάθουν νὰ δικαιώσωσι τὴν χρηστικὴν ἐκείνην ἐδόξαν, ἧς ἐκ τῶν προτέρων ἀπήλασαν. Ἐπρώτερον κατὰ πάσας τὰς ἐξετάσεις, ἐνικυσίας τε καὶ διδακτορικὰς, δι' ὃ καὶ τὰ πλεῖστα τῶν πτυχίων αὐτῶν ἀνέγραφον ὑπατον τῆς ἐπιτυχίας βαθμὸν «*cum plausu praeclarisimo*», ὅπερ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ τῶν ἡμετέρων ἀριστα. Ἦσαν πάντοτε καλῶς ἐνδεδυμένοι καὶ διεκρίνοντο ἐπὶ κομψότητι εἰς τοὺς περιπάτους· ἐνιοὶ δὲ μάλιστα, οἱ ἄγαν κομψευόμενοι, ἐπεδείκνυντο καὶ ἱππεύοντες, ἐκ τούτων καὶ ὁ περιώνυμος ἐκ Παξῶν Σπυριδιῶν, ὁ αἰθιον φήμην καταλιπὼν ἐν τοῖς χρονικαῖς τῶν σπουδαστῶν τῆς Πίσης, καὶ περὶ οὗ ἐκτενῶς ἐν τῷ περὶ Ἰταλίας βιβλίῳ. Τὸν δὲ χειμῶνα ἐφοίτων εἰς τὸ θέατρον, φέροντες λευκὰς χειρῖδας — τινὲς δὲ ἐκράτουν καὶ διόπτρας — καθήμενοι οὐχὶ ἐν τῇ λαϊκῇ καὶ δημοκρατικῇ πλατείᾳ, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰταλῶν σπουδαστῶν, ἀλλ' ἐπὶ διακεκριμένων θέσεων (*posti distinti*), ἤτοι θρανίων. Τοῦτο δὲ οὐχὶ ἐκ πνεύματος ἀριστοκρατικοῦ, ἀπαγε τῆς βλασφημίας ! Ὁ Ἕλληνας εἶνε πάντοτε δημοκρατικός . . . ὅσκις τυγχάνει, ἀντιπολιτευόμενος, ἀλλ' ἀπλῶς χάριν ἐπιδείξεως· οὐδεὶς δὲ ἠθολόγος ἰσχυρίσθη ὅτι κακία καὶ οὐχὶ ἀρετή, εἶνε τὸ νὰ ζητῆ τις νὰ ἐπιδείκνυται, ἤτοι νὰ φανῆ καλλίτερος παρ' ὅ,τι εἶνε. Τινὲς δὲ ἐσύχναζον εἰς χοροὺς καὶ συναναστροφάς, ἢ κατὰ Γάλλους, *allaient dans le monde* ; Καὶ ἅ propos χορῶν :

— Κύριε μπάρονα, ἔλεγέ ποτε ὁ Ζακύνθιος σπουδαστὴς Ψ*** πρὸς τὸν μακαρίτην κ. Τοσίτσαν, πρόξενον τῆς Ἑλλάδος ἐν Λιβόρνῳ, ἀλλὰ κατοικοῦντα ἐν Πίση, κύριε μπάρονα, δὲν θὰ μᾶς δώσετε εἰς τὸ ἀρχοντικό σας μία φέστα ντὶ μπάλλο ;

— Κύριε Ψ***, ἀπεκρίνετο ὁ πρόξενος, ὅστις ἦτο καὶ βαρῶνος, πῶς νὰ ποῦμε εἰς τὴν γλῶσσά μας μιὰ φέστα, ντὶ μπάλλο ; σεῖς ποῦ ξέρετε τόσο καλὰ τὰ Ἑλληνικά.

— Μία χοροπανηγυρίς, κύριε μπάρονα.

Ἄλλ' ὁ κ. μπάρων εὔρεν, ὡς φαίνεται, τὸ χο-ρο-πα-νη-γυ-ρις μακρόν ε' ἂν τὴν μεγάλην Σαρακοστή καὶ δὲν ἔδωκε τῇ φέστα, πρὸς λύπην βεβαίως τοῦ μακαρίτου ἑλληνιστοῦ Ψ*** — οἷος ὑποψήφιος διὰ τὴν Ἀκαδημίαν ! — καὶ τῶν λοιπῶν σπουδαστῶν, μακαριτῶν φεῦ τῶν πλειστων. Οὕτως—ἴνα ἐπανέλθω εἰς αὐτούς,— διέπρεπον ἐπὶ σπουδῶν ἐπιμελείᾳ, ἐνδυμασίᾳ, συμπεριφορᾷ καὶ κατακτήσεσι πλατωνικαῖς . . . διότι εἶχον ὑπὲρ αὐτῶν τὸ μυστηριώδες τοῦ ἀγνώστου γόητρον, ἦσαν κομψῶς ἐνδεδυμένοι, ἐνῷ ἄγαν ἀτημελεῖς οἱ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν

Τοσκανῶν σπουδαστῶν· ἐλάλουν ἄλλην ἢ ἐκεῖνοι γλῶσσαν· ἔμελλον νὰ διαμείνωσιν ἐν Πίσῃ ἐπὶ ἔτη πολλά, ἄρα ἦσαν πλούσιοι· ἤρχοντο μακρόθεν καὶ τίς οἶδε μὴ ἢ ἄγνωστος αὐτῶν χώρα ἦτο τὸ πεφημισμένον τῶν ποιητῶν καὶ μυθογράφων Ἑλδοράδο, ὅπερ διαδρέχουσι ποταμοὶ ἐκρέοντες χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ὠραίζουσι λόφοι καὶ βουνοὶ τιμίων λίθων! Ταῦτα πάντοτε ἤρχουν ὅπως ἐξάψωσι τὴν φαντασίαν τῶν καλῶν τῆς Πίσῃς θυγατέρων καὶ στρέψωσι κατὰ προτίμησιν τὰ βλέμματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν. Ἄλλ' ἐν τῇ προτιμήσει ταύτῃ νὰ συνετέλει ἄρα γε καὶ ἡ ἰδέα ὅτι Πισάτιδες καὶ Ἑλληνας ἦσαν μικρὸν τι συμπατριῶται, καταγομένων ἐκεῖνων, κατὰ τοὺς μὲν ἐκ τῶν ἐταίρων τοῦ Νέστορος, κατὰ τοὺς δὲ ἐκ τῶν τοῦ Πέλοπος;¹ δὲν εἶνε ἐντελῶς ἀπίθανον, τῶν Πισατῶν χρονογράφων ποιουμένων περὶ τούτου λόγον. Συνεχεῖς δὲ ἀφορμαὶ πειρασμοῦ, συναντήσεων καὶ ἀνταλλαγῆς βλεμμάτων ἐν πόλει μικρᾷ, οἷα ἡ Πῖσα καὶ — ἄρχομαι ἀπὸ Θεοῦ κατὰ τὸ ἱερὸν παράγγελμα, — πρωτίστη καρδιακῶν πυρκαϊῶν ἀφορμὴ, οἱ περικαλλέστατοι ναοί, τὰς τε Κυριακὰς καὶ ἄλλας λοιπὰς ἐορτασίμους ἡμέρας, — καὶ ἄπειροι τότε ἐν Ἰταλίᾳ αἱ Mezzefeste καὶ αἱ τῆς ἀργίας ἡμέραι —, Ἐρως δὲ καὶ Εὐσέβεια ἔζησαν πάντοτε ὡς πεφιλημένον ἀνδρόγυνον ἐν διαρκεῖ μηνὶ μέλιτος, ἐκεῖ ὅπου ἀνθεῖ ἢ πορτοκαλέα. Ἄλλ' ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶνε ναὸς ἀγάπης; Δὲν λέγει τὸ Εὐαγγέλιον «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους;» Καὶ οὐδεὶς σφοδρὸς θεολόγος εἶπέ ποτε ὅτι ἐκ τῶν ἀλλήλων τοῦ Εὐαγγελίου ἐξαιροῦνται αἱ γυναῖκες. Δὲν λέγει ὡσαύτως «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν;» τὸ δὲ πλησίον, κατὰ τὸ λεξικόν, δὲν εἶνε ἐρμαφρόδιτον, ἦτοι ἀρσενικόν καὶ θηλυκόν; Ἄλλ' ἂν οἱ θεολόγοι ἠμέλησαν νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἐξαιρετικῶς ὁ πλησίον τοῦ Χριστοῦ εἶνε πάντοτε γενειοφόρου γένους, τί πταίουσιν οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι νέοι, οἵτινες μετέβαινον εἰς Πῖσαν ἵνα σπουδάσωσι τὴν ἰατρικὴν ἢ τὰ νομικὰ οὐχὶ ἵνα ἀνιχνεύσωσι τὰ μυστήρια τῆς θεολογίας, ἐπιστήμης τοῦ σκότους, κατὰ τὸν Ἄγγλον φιλόσοφον Χόββες; Ἄλλη δὲ ἰσχυρὰ μολύσματα ἐστία, τὸ θέατρον, καὶ ἰδίᾳ τὸ μελοδραματικόν, ὅπου ἀνὰ πᾶσαν στι-

¹ Στράβ. Β', 222. «Ἡ δὲ Πῖσα κτίσμα μὲν ἐστὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Πισατῶν, οἱ μετὰ Νέστορος ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντες, κατὰ τὸν ἀνάπλου ἐπλανήθησαν, οἱ μὲν εἰς τὸ Μεπόντιον, οἱ δὲ εἰς τὴν Πισατίν, ἅπαντες Πύλιοι καλούμενοι». Ἄλλοι ὁμως, ὡς Κάτων ὁ πρεσβύτερος, Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, Πλίνιος ὁ ἀρχαῖος καὶ Σολῖνος ὁ γεωγράφος, λέγουσιν αὐτὴν κτίσμα οὐχὶ τῶν τοῦ Νέστορος ἀλλὰ τῶν τοῦ Πέλοπος συνεταίρων· τὴν δὲ δοξασίαν ταύτην ἀσπάζονται οἱ πλεῖστοι τῶν Πισατῶν χρονογράφων.

γμῆν ἀκούονται ἀντηχοῦσαι ἐν ἡδυτάτῃ μελωδίᾳ, αἱ διαβολικαὶ ἐκεῖναι λέξεις, αἱ ἐκ βάθρων ταράττουσαι πᾶσαν νεανικὴν καρδίαν: *cuore amore*. Λέγω δὲ μολύσματος διότι ἀσθενεῖς μικρόβιον ὁ ἔρως δὲν διδάσκει ἢ μικροβιολογία, ὅτι τὸ ἐρωτικὸν μικρόβιον, *microbium-Cupido*,

Ἄπο τὰ μάτια πιάνεται,
σ' τὰ χεῖλη κατεβαίνει,
καὶ ἀπὸ τὰ χεῖλη 'ς τὴ καρδιά
ριζώνει καὶ δὲν θγαίνει;

Δὲν λέγει μάλιστα ὅτι εἶνε μικρόβιον αἰθαδὲς, ἀναίσχυντον, χαμίνιον, πειρασμός, μάγκας, οὐδὲν σεβόμενος, οὐδὲ τὴν σεβαστὴν τοῦ πολιοῦ σφοῦ φαλάκραν; Καὶ ἂν σφοῦ φαλάκρα κινδυνεύῃ νὰ ἀνάψῃ καὶ νὰ γείνη ρανός, — δὲν ἐνθυμίζουσι μυρὶς τοιαῦτα αἱ ἱστορικαὶ τῶν Ἰταλιῶν τοῦμπ.λαι; — δικαιοῦμεθα νὰ κατηγορήσωμεν ἐν συνειδήσει τοὺς καλοὺς ἐκεῖνους νέους ὅτι ἐξήρχοντο τοῦ θεάτρου ἐρωτόληπτοι, ὅτι ἐφ' ὅλην ἑσπέραν τὸ αἰθαδὲς χαμίνιον ἐπληττεν αὐτοὺς διὰ τῶν μελωδιῶν τῆς Νόρμας καὶ τῆς Λουκίας;

Ἄλλὰ μικροῦ δεῖν ἐλησμόνου τοὺς περιπάτους, τὴν *Porta alle Piaggie*, καὶ ἰδίᾳ τὸ ἀπαράμιλλον Λουγγάρνο, οἵτινες ἦσαν τὰ πρωτανεῖα, ἐν οἷς διετρέφοντο οἱ ἀθῶοι ἐκεῖνοι ἔρωτες. Ἐκ τῶν πλετώνικῶν ὅμως τούτων αἰσθημάτων, ἅτινα οὐδέποτε ὑπερέδωσαν βλεμμάτων ἀντάλλαγμα, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἐπιστολῶν, — μεσζζούσης φιλόφρονός τινος γραίας αἰδηρωτρίας ἢ πλανοδίου πωλητρίας (*vendericola*) — ὀλίγοι ἐξείκοντο μέχρι γάμου· οἱ πλεῖστοι κατέλαβον θέσιν ἀναμνήσεων ἐν τῷ βίῳ ἐκάστου ἐρωτοπλήκτου. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους ἀκριβῶς ἢ ἐγγῶριος ἀρχὴ εἶχε καταργήσει ὡς ὅπως περιττὴν τὴν ὑπὸ ἀστυνομικῶν ὀργάνων ἀπὸ τῆς μεσημβρίας ἄχρις ἑσπέρας φρούρησιν τοῦ πρὸς τὴν «*Piazza della Fontina*» μέρους τοῦ Λουγγάρνου, διότι δύο Ἑλληνας τῆς ἱατρικῆς σπουδασταὶ εἶχον ἀναλάβῃ αὐτὴν δωρεὰν καὶ αὐτοπροαιρέτως. Ἦσαν δὲ οἱ αὐτοσχέδιοι ἐκεῖνοι φρουροὶ ὁ Μ*** ἐκ Κάσσου, μετελθὼν βραδύτερον τὴν ἱατρικὴν ἐπιτυχῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε, καὶ ὁ Β*** δόκιμος τῆς ματευτικῆς καθηγητῆς ἐν... Τοσούτῳ δὲ προσφυῶς εἶχον συνδυάσῃ τὴν ἐκεῖ φυλακὴν, ὥστε ἡ «*Piazza della Fontina*» οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐμεινεν ἀφρούρητος, διότι ἐνῶ ὁ Μ*** λ. χ., ἀνήρχετο, ὁ Β*** κατήρχετο, σοβαροὶ μένοντες ὡς ἀρχαῖοι μάντις, ὅτε συνηντῶντο. Ἦσαν δὲ ἀμφότεροι δράκοντες, φρουροῦντες ἕκαστος δι' ἴδιον αὐτοῦ λογαριασμόν τὰς δύο περικαλλεῖς θυγατέρας τοῦ ἐπὶ τῆς πλατείας ἐκείνης οἰκοῦντος Q*** διευθυντοῦ τοῦ ἀπὸ Πίσης εἰς

Διόδωρον σιδηροδρόμου· ἀλλὰ πᾶσα ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία, ἀρχαία τε καὶ νεωτέρα, δὲν ἔβριθε φοβερῶν δρακόντων φρουρούντων ἀπροσπελάστους καλλονάς; οἱ δὲ ἀκούραστοι τοῦ Λουγγάρου περιπατητικοὶ φιλόσοφοι τί ἄλλο ἔπραττον ἢ νὰ ἐργάζωνται πρὸς ἀνάστασιν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐν τῇ παρ' Ἑλλήνων οἰκισθείσῃ Πίσῃ!

Δυστυχῶς δὲν ὑπῆρχον τότε ἐν Ἀθήναις φιλοπάτριδες κυβερνήσεις, ἀμείψουσαι τὰς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὑπηρεσίας τῶν εὐγενῶν τῆς πατρίδος τέκνων, καὶ οὕτως οἱ ἀκούραστοι ἐκεῖνοι ἐργάται ἠδικήθησαν καὶ ἔμειναν ἀσταύρωτοι. Ἄλλ' ἤμειθεν αὐτοὺς ἡ ὁσημέραι κραταυρούμενη ὑπόληψις τῶν Πισατῶν, οἵτινες οὐδ' ὅλως ἐπαύοντο θαυμάζοντες τὴν ἐπὶ τόσα ἔτη πίστιν, ἀφοσίωσιν καὶ σταθερότητα τῶν δύο ἑλλήνων σπουδαστῶν εἰς τὴν περιπατητικὴν φιλοσοφίαν. Ἦτο δὲ τοῦτο παρήγορον ἐν χώρᾳ ἔνθα αἱ κλασικαὶ σπουδαὶ εἶχον καταστήσῃ δημιῶδες τὸ

Timeo Danaos et dona ferentes

τοῦ Οὐίργιλίου καὶ τὸ οὐχὶ κολακευτικὸν ἐκεῖνο

Graeca fides, nulla fides

καὶ ἄλλα παρακλήσια· ἦτο μικρά τις ἀνύψωσις τῶν χρεωγράφων τῆς ἑλληνικῆς πίστεως, ἥτις δὲν ἦτο πολὺ ὑπερτιμημένη. Ἄλλὰ φεῦ τῶν ἀνθρωπίνων! καὶ οἱ δύο ἐκεῖνοι τρυφεροὶ ἔρωτες, οἱ ἐπὶ τρία ἢ τέσσαρα ἔτη ἀνθήσαντες, καὶ ἀναρίθμητα θυσιάσαντες ὑποδημάτων ζεύγη ἐπὶ τοῦ Λουγγάρου, δὲν εἶδον ἀγκυλομένης τὰς ὁδοὺς τοῦ Ὑμεναίου, πρὸς μεγίστην τῶν Πισατῶν ἐκπληξιν, καὶ κατέλαβον θέσιν ἐν τῷ ἀγράφῳ βιβλίῳ τῶν ἀναμνήσεων τῶν δύο ἐκείνων ἐρωτολήπτων νέων.

Καὶ ἐνταῦθα ἀναφαίνεται τὸ πολυθρόλητον ἐκεῖνο οἰκονομικὸν ζήτημα, ὅπερ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, κηρύσσοντος ἀδεῖ, δὴ χρημάτων, ἄνδρες Ἀθηναῖοι . . . » ἔμεινεν ἄλυτον μέχρι σήμερον καὶ κατέστη ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου φιλοσοφικὴ λίθος, τὴν διάνοισιν τῶν ἡμετέρων οἰκονομολόγων ἀλχημιστῶν ἀκαταπαύστως βασανίζουσα. Καὶ ὁ ἀναγνώστης ἐρωτᾷ δικαίως: πόσα ἄρα γε ἔδαπάνων ἐν Πίσῃ οἱ ἑλληνες σπουδασταί, ἵνα ἀπολαύσῃ τσοσούτων ἀγαθῶν; ὀλίγιστα· διότι ἡ Τοσκάνη ἦτο τότε ἡ αὐτὴ ἐκείνη περίφημος γῆ τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ὁ Κύριος ἐν τῇ ἄκρᾳ αὐτοῦ γενναϊότητι ἠρώδησε νὰ ὑποσχεθῇ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εἰ καὶ ἡ χώρα δὲν ἐτύγχανεν ἀδέσποτος. Ἄλλ' ὁ Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ κτίσας τὸν κόσμον εἰς ἕξ ἡμέρας μόνον, ὁ δυνάμενος νὰ πνίξῃ ἀνθρώπους τε καὶ ζῶα, ὡς ἐπὶ Νῶε, δὲν ἦτο ἄρα γε κύριος νὰ δώσῃ τοῖς Ἰβραεῖσι ἀφανῆ τινα καὶ μικροσκοπικὴν

τοῦ κόσμου γωνίαν, τοσούτω μᾶλλον καθ' ὅσον ἡ ὄψεσ ἀγένετο ἐπὶ φιλῶ ὀνόματι, καὶ ἔμεινε πάντοτε τὸ δυσκολώτερον ἔργον, ἢ κατάκτησις καὶ ἡ κατοχὴ; Οἱ Ἑβραῖοι ὁμῶς, ἐλλείπει βεβαίως ἀκριβοῦς γεωγραφικοῦ χάρτου — ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἦτο μᾶλλον ἀστρονόμος ἢ γεωγράφος· ἐγίνωσκε κάλλιον τὰ τοῦ ἡλίου, ὃν εἶχε ποτε σταματήσῃ καθ' ὁδόν, ἢ τὰ τῆς γῆς, ἅτινα ἀτελῶς ἠγνόει — ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸν Ἰορδάνην, ἀντὶ νὰ ζητήσωσι τὴν γῆν Χαναὰν ἐν τῇ εὐδαιμονεστάτῃ Καμπανίᾳ, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἄρνου. Καὶ οὕτως ἔνεκα τοῦ εὐεργετικοῦ τούτου λάθους ἡ Τυρρηνία ἐσώθη, διέφυγε τὸ μόλυσμα, δὲν ἐξεβραίσθη καὶ ἠδυνήθη ὁ ἡμέτερος Πέλοψ νὰ οἰκίσῃ τὴν Πίσαν καὶ κτίσῃ ἐν αὐτῇ ἀνάκτορον, καθ' ἃ διατείνονται αἱ τῆς Πίσσης χρονογράφοι, ὀρίζοντες μάλιστα καὶ τὴν θέσιν, ἐφ' ἧς τοῦτο ὠκοδόμητο, πρὸς εὐτυχίαν τῶν ἐλλήνων σπουδαστῶν, ἀπολαμβάνόντων πολλά ἀντὶ μικρᾶς δαπάνης. Οὕτως ἢ καλλίστη *dozzina*, ἢτοι ὑποτροφία δὲν ὑπερέβαινε τότε τὰ ἑνδεκα φραγκισκόνια¹, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς ὀγδοήκοντα τρεῖς παλαιὰς δραχμάς. Διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ποσοῦ ὁ οἰκότροφος εἶχε ὀωμάτιον μετ' ἐπίπλων, τροφήν, φωτισμὸν καὶ ὑπηρεσίαν, ἐνίοτε δὲ — ὅτε εὐνοϊκαί τινες περιστάσεις συνεβάλλοντο — καὶ τι παρὰ τὸ πρόγραμμα, τὴν καρδίαν τινὸς *Padrona*, ἢτοι οἰκοδεσποίνης. Ὅθεν ὁ λαμβάνων κατὰ μῆνα οὐχὶ πολλά, ἀλλὰ μόνον 150 τοςκανικὰς λίρας, ἢτοι 143, 50% παλαιὰς δραχμάς, ἠδύνετο νὰ ἐπιδειχθῇ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μαθητικῷ κύκλῳ, νὰ παίξῃ πρόσωπον ὁμογενοῦς, νὰ κάμῃ τὸν πλούσιον, *fare il signore*, ὡς ἔλεγον ἐν τῇ προνομιοῦχῳ τότε χώρα τῶν *dolce far niente*. Ἡ δὲ Λιβόρνος, ἐνθα συνεχῶς μετέβαινον, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τὸ θέρος χάριν τῶν θαλασσίων λουτρῶν, ἦτο ἡ πρόνοια τοῦ ἑλλήνος σπουδαστοῦ. Ἐκεῖ ἐλάμβανεν ἀνὰ τριμηνίαν τὰ πρὸς διατροφήν καὶ διατήρησιν αὐτοῦ χρήματα, παρὰ τινος τῶν ἐν τῇ ὠραίᾳ ἐκείνῃ πόλει ἐγκατεστημένων, πολυπληθῶν δὲ τότε ἐλλήνων ἐμπόρων, παρ' ὧν ἦτο συστημένος, ὅστις ἐγχειρίζων τὰ χρήματα τῷ σπουδαστῇ καθῆκον ἠγεῖτο, ὡς Μαικίνας χορηγός, νὰ μὴ δώσῃ τὴν τριμηνίαν ξηράν, ξηράν καὶ συνώδευεν αὐτὴν διὰ . . . παραινετικοῦ — οὐδὲν ἔχοντος ὁμῶς τοῦ Ἰσοκράτους — αὐτοῦ ἐκείνου ἀκριθῶς, ὃν πρὸ τριῶν μηνῶν εἶχεν ἀπαγγείλη. Ἄλλὰ σοφὸν τι τῶν Λατίνων λόγιον δὲν λέγει, «ὅτι τὰ λαμπρὰ πράγματα θέον νὰ ἀπολαμβάνωνται;». Ἐκεῖ ὁ προνοητικὸς σπουδαστὴς παρήγγειλε τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ καὶ ἠγόραζε τὰ πρὸς ἱματισμὸν χρειώδη, διότι ἡ Λιβόρνος ἐλεύθερος οὖσα λιμὴν, παρεῖχε ταῦτα εἰς συμφερωτέρας ἢ ἢ Πίσαν τιμὰς. Φορῶν δὲ τὰ νέα ἐνδύματα καὶ κρατῶν τὰ

¹ Franciscone, τᾶλληρον τοςκανικὸν ἀξίας 7 1/2 ὡς ἔγγιστα παλαιῶν δραχμῶν.

παλαιά, ἢ ἐνδεδυμένος τὰ παλαιά καὶ κρύπτων ὑπ' αὐτὰ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο καινουργές, δὲν ὑπεβάλλετο εἰς φορολογίαν διερχόμενος πρὸ τῶν τελωνοφυλάκων τῆς Porta mare, ἣτις φέρει εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου. Ἐκεῖ ὡσαύτως καὶ διὰ μικρᾶς δαπάνης ἐπρομηθεύετο ὅ,τι τόσον τέρπει τὸν ρεμβαστὴν ἑλληνα καὶ φαιδρύνει τὸν βίον αὐτοῦ, τὸ παυσίλυπον ἐκεῖνο φυτόν, ὅπερ εἰς εὐώδη νέφελα μεταβαλλόμενον καὶ ἀνυψούμενον διασκεδάζει πολλάκις τὴν ἐκ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος ἀθυμίαν, εἰς κυανώτερον ὀρίζοντα τὴν φαντασίαν μετεωρίζον. Ἄργος ὅμως τελωνοφύλαξ ἠδύνατο νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὁ νεανίας ἐπανήρχετο τὴν ἐσπέραν μικρὸν τι κατὰ τὸ στέρνον παχύτερος παρ' ὅτι ἦτο τὴν πρῶϊαν, ὅτε κατήλθεν εἰς Λιβόρνον, ἀλλ' εὐτυχῶς ὅμως ὁ τελωνοφύλαξ ἐτύγχανε μᾶλλον συνεχῶς Πολύφημος ἢ Ἄργος, καὶ τὸ πρόσθετον τοῦ στήθους πάχος, ὁ ἐν λεπτοῖς, εὐρέσι καὶ πεπιεσμένοις δέμασιν ἑλληνικὸς καπνός, διήρχετο ἀπαρατήρητος πρὸ τοῦ Πολυφήμου· ἐκεῖ τέλος ἐν τῇ καλῇ ἐκείνῃ καὶ εὐεργετικῇ Λιβόρνῳ εὗρισκε καὶ ἄλλα πολλά, ὧν δυσχερῆς ἐν Πίσῃ ἢ ἀπόλαυσις :

Honny soit qui mal y pense.

Ἄλλὰ δὲν εἶπον ὅτι ἦσαν πάντες προμηθευταὶ — ἀλλ' ἄνευ ἐπιγραφῆς ἐπὶ τῶν ὁδῶν. — τῆς ἐν Πίσῃ ἑλληνικῆς νεότητος, ἀπὸ τοῦ τραπεζίτου τοῦ παρέχοντος τὴν τριμηνίαν καὶ τῶν παραινετικῶν — δωρεᾶν ὅμως τούτων — ἕως τοῦ Ἑλληνοσ τοῦτου ἢ τοῦ Λιβόρνιου μεταπράτου, τοῦ προμηθεύοντος ἑλληνικὸν καπνόν; Καὶ μικροῦ δεῖν θὰ ἐλησμόνουν τὸν ἀγαθὸν ἱερέα τοῦ ἐκεῖ ὀρθοδόξου παρεκκλησίου, ἔτοιμον πάντοτε νὰ εὐχηθῇ, συμβουλεύσῃ καὶ εὐλογῆσῃ τοὺς εἰς Λιβόρνον κατερχομένους ἑλληνοκίβδας, σπανίως ὅμως ἀπολαύοντα τῆς εὐχαριστήσεώς του ταύτης. Οὐχὶ ὅτι οἱ καλοὶ ἐκεῖνοι νέοι ὀλιγώρουν τῆς εὐχῆς τοῦ ἱερέως, ἀπαγε τῆς βλασφημίας! Τὸναντίον μάλιστα· ἀλλὰ πολλάκις ἐν ᾧ οὗτος ἢ ἐκεῖνος εὐσεβῆς νεανίας, μετέβαινε ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, συνέβαινε νὰ συναντήσῃ. . . . πίσω μου Σατανᾶ! μικρὸν τι διαβολάκι, διότι ἀνέκαθεν ὁ καταραμένος γυρίζει περίξ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅπως σαγηνεύσῃ τοὺς καλοὺς χριστιανούς, καὶ τὸ διαβολάκι ἐκεῖνο — δὲν λαμβάνει πάσας τὰς μορφάς ὁ Ἐξαπεδώ; — τὸ εὐμορφον, χαριτωμένον εὐωδιᾶ ὡς bouquet — δὲν ὑπῆρχε τότε ἢ βελουτίνα — διαβολάκι ἐν ροδοχρῶ περιβολῇ, diable rose, κατὰ Γάλλους καὶ . . . αὐτὰ ἔχει ἢ νεότης, ἀντὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ φιλήσῃ τὸ χερί τοῦ παπᾶ, ἔπερνε κατόπι τὸ διαβολάκι γιὰ νὰ τοῦ φιλήσῃ τὸ μουτράκι.

Καὶ ὁ σπουδαστὴς ἐπανέκαμπτεν εἰς Πίσαν σφριγῶν, εὐθυμὸς καὶ

ζωηρός, ἀπαστρέπτων ἐκ ζωῆς καὶ νεότητος, ὡς εἰ μετέβαινεν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς οἰκουμένης· ἀλλ' εἶχεν ἀργυρᾶ τὰ θυλάκια τοῦ ἔσω αὐτοῦ φορέματος, καὶ τὰ στίλβοντα τῆς τριμηνίας φραγκισκόνια ἦσαν δι' αὐτὸν τοῦ κόσμου τὰ βασίλεια· ἀλλ' ἐκέκτητο καὶ ἄλλο τι, τὸ ὁποῖον πάντα τῶν Μαικηνῶν τὰ ταμεῖα δὲν ἠδύναντο νὰ δώσωσιν· ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων τοῦ ἀγγελικᾶ πτερύγια τῆς εἰκοσαετοῦς νεότητος, τὰ πτερὰ τὰ ὑψοῦντα εἰς κήπους, ἐνθα τὰ πάντα φαίνονται ρόδινα.

O primavera, gioventù dell' anno !

O gioventù, primavera della vita !

Εἰρηναῖος Κ. Ἀσώπιος.

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Α'

Ἀπὸ εἰκοσαετίας διεξάγεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπανορθωτικὴ ἐργασία παντός ἀφορῶντος εἰς τὸ ἀνατολικὸν χριστιανικὸν κράτος. Εἶνε ἀληθές ὅτι αἱ ἐκφράσεις «βυζαντισμός» καὶ «βυζαντινὴ αὐτοκρατορία» (abas-empire) οὐδὲν ἀπώλεσαν τῆς ἐκφραλιστικῆς αὐτῶν σημασίας· ἀλλ' ὁμῶς ἐγένετο ἀρχὴ κρείττονος ἐκτιμήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κόσμου καὶ ἐρεῦνης τῆς ἱστορίας τῆς ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας. Αἱ προλήψεις, διὰ τοῦ ποίσητος τῶν ὁποίων ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἀπέβλεψαν πρὸς αὐτήν, βαθμηδὸν διαλύονται. Ἦν Γαλλία ὡς καὶ ἀλλαχοῦ σπουδαῖα συγγράμματα ἐγράφησαν περὶ τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ μέχρι τοῦδε κακῶς ἐκτιμηθέντος παρελθόντος τούτου. Ἡ ἐπιτυχία ἐνίων τῶν ἐργασιῶν τούτων εὗρεν ἡχὼ καὶ πέραν ἔτι τοῦ στενοῦ κύκλου τοῦ δημοσίου πρὸς δ ἀπηυθύνετο. Δὲν λέγομεν βεβαίως ὅτι τὰ βυζαντινὰ πράγματα θεωροῦνται εἰσέτι τοῦ συρμού, ἀλλὰ δὲν ἀφιστάμεθα, φαίνεται, πολὺ τούτου.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου ἐπιφυλάττει ἡμῖν πολλὰς ἐκπλήξεις. Τὸ θέμα εἶνε τοσοῦτον εὐρὺ καὶ τοσοῦτων μερῶν αὐτοῦ ὑπολείπεται εἰσέτι ἡ ἐξερεύνησις, ὥστε αἱ τῶν σοφῶν καὶ ἱστορικῶν ἔρευναι ἐπὶ πολὺ θὰ παρέχωσι τὸ ἐν τῇ ἐξερευνήσει τοῦ ἀγνώστου θέλγητρον. Οὕτω μέχρι τῆς σήμερον ἡ βυζαντινὴ φιλολογία πολλὰς παρεῖχε δυσκολίας τῷ περὶ αὐτὴν σπουδάζοντι, διότι οὐδὲν ἐν οὐδεμιᾷ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν ἄξιον λόγου καὶ πλήρες σύγγραμμα ἔχομεν τέως περὶ τοῦ θέματος τούτου. Τὸ κενόν τούτο ἐπληρώθη πρὸ μικροῦ ὑπὸ τοῦ κ.

¹ Ἡ πραγματεία αὕτη ἐδημοσιεύθη γαλλιστὶ ἐν τῷ περιοδικῷ Revue des Deux Mondes.